



EKSPERTVIDEN/ FORSKERSTEMMER

Camilla Hedegaard Møller er ErhvervsPostdoc hos JJW /KADK med forskningsprojektet "Vidensbaseret arkitektfaglig rådgivning i de tidlige faser af udviklingen af almene boligområder". Gennem sin forskning er der tre hovedoverskrifter/ opmærksomhedspunkter der tegner sig tydeligt og som vi kan bruge fremadrettet i arbejdet med renovering i det almene; Arkitektur er ikke statisk / Fortællingens kraft // Aktør netværk.

Fire perspektiver på renovering

I dette essay præsenteres værktøjer. De er hverken fysiske genstande eller metode-opskrifter. De repræsenterer eksempler på tænkemåder, perspektiver eller briller, som vi kan bruge til at reflektere over renovering af almene boliger. Test dem og brug dem kreativt og troløst. Hvis de virker, er det godt. Herfra skal vi ikke tale mere om godt eller dårligt. Der er kun én regel: Værdidomme er forbudt. Vi sætter for en gangs skyld parantes om rigtigt og forkert. Det handler ikke om meninger og holdninger, men om at få øje på noget nyt.

Materielle og imaterielle værdier

Denne bog præsenterer 7 forskellige renoveringsprojekter – 7 cases. Vi ser på fotografierne og forholder os til deres materialitet, design og udtryk, til facadeløsninger og landskabsrum. Men renoveringsprojekter handler ikke kun om materielle forhold. De immaterielle forhold som f.eks. livskvaliteten i et sundt hjem uden skimmel, støjhed over det område, man bor i, en gæsts anerkendende bemærkning, nye muligheder i uderum, måske bare den praktiske fornøjelse ved et køkkenbord, der passer i højden. Det enkle forhold, at et menneskes hjem og område har betydning og ikke er meningsløst. Alt dette er immaterielle effekter, som

hænger sammen med fysiske ændringer. Når det er positivt og betyder noget for beboerne og samfundet kan vi tale om det som **ikke-materielle værdier** og om **social bæredygtighed**, der hænger sammen med de materielle.

Det er ikke kun selve det renoverede hjem, der tilbyder beboeren nye immaterielle værdier. Selve renoveringsprocessen som tidsligt forløb producerer også immaterielle værdier, der ikke eksisterede før. Har f.eks. ny viden og erfaringer ikke værdi?

Arkitektur GØR noget. Programmerings-, skitserings- og projekteringsprocesser GØR noget. De skaber meget mere end bygninger.

Fra værker til aktører i netværk

Hvis vi spørger den franske filosof og sociolog Bruno Latour (2005) om arkitektur og processer "gør noget," er han ikke i tvivl. Normalt tillægger vi kun mennesker evnen til at handle. Men genstande, bygninger, teknologi og redskaber indgår også i handlinger. De indgår i kraft af relationer mellem mennesker og ikke-mennesker. Prøv blot at tegne et hus uden papir og blyant eller software? Kan vi komme op på tredje sal uden en trappe eller en elevator? Mennesker kan uddelegere handling til ikke-mennesker. Muren holder fangerne inde i fængslet. Stolen bærer kroppen oppe. Projektoren for-

større præsentationen. Ikke-menneskelige aktører kan fås til at agere. Vi kan få øje på **materiel agens**. Materialer og rum kan have agens. Ikke nok med det:

Latour mener, at det er netværk mellem mennesker og ikke-mennesker, der gør handling og forandring muligt. Det er såkaldte aktør-netværk. **En aktør er nogen eller noget, der gør en forskel i en given sammenhæng.** Påstanden er her, at vi kan betragte renoveringsprocesser som aktør-netværk, hvor mennesker, tegninger, computere, regler, huse, rapporter, møder, forventninger etc. er forbundne i komplekse netværk af forskellige aktører.

Hvis vi begynder at se renoveringsprocesser som aktør-netværk begynder vi at bemærke alle de aktører, der gør en forskel.

Usynlige aktører som det miljøfarlige stof PCB i fuger eller bare overvejelserne om at frede et anlæg er aktører, der gør en forskel og bidrager til handling. De gør måske ikke selv så meget, men de får andre til at handle. Mistanke og fund af PCB sætter en kædereaktion i gang af prøvetagning, beregninger, laboratorieprøver og arbejdsanvisninger, som det skete i Brøndby Strand. I forhold til Bellahøj har forslaget om at frede bebyggelsen medført nye samarbejdsformer, talrige diskussioner og en omfattende værdisæt-

ning. Når vi ser på renoveringsprocesser som komplekse aktør-netværk, begynder vi at få øje på usynlige aktørers betydning, og vi ser os selv i relation til de andre aktører. Vi ser, at selve relationen er helt afgørende. Handlinger skabes kollektivt. Farvel til arkitekten som solo-designer og geni. Der findes kun co-designere og holdspillere. **Vi designer i kollektiver af heterogene aktører.** Vi skal forstå arkitektens arbejde i udvidet forstand. Sociologen og arkitekturteoretikeren Niels Albertsen (2002) sætter det på spidsen ved at påpege, at den, der vil skabe et værk, skal skabe et netværk. **Arkitektens opgave er at skabe det aktør-netværk, der producerer arkitekturen.**

Fra drift til idé

Vi kan ikke alene forstå renoveringsprocesser som aktør-netværk. Bygninger kan også opfattes som aktørnetværk. Det er ekstremt tydeligt i renoveringsprojekter: Bygningen selv er typisk et konglomerat af bygningsdele fra forskellige tider, der er produceret med materialer fra diverse geografiske steder. Beboere kan have foretaget ændringer, ligesom de har det med at benytte boligen på varierende måder. Til bygningens aktør-netværk hører altså både beboere og deres adfærd til. Landsbyggefonden, boligskabet, driftspersonalet, afdelingsmøderne og

afdelingens økonomi er også aktører, der har betydning. Bygningen er ikke et objekt eller en isoleret enhed. Antropologen og arkitekturteoretikeren Albena Yaneva [2008] har beskrevet en bygning under renovering som en **ustyrlig aktør**, der bliver ved med at overraske rådgiverne og bygherren. Hun beskriver, hvordan de andre aktørers forsøg på at kontrollere bygningen er delvis forgæves: Den lader sig aldrig helt besejre. Der bliver ved med at dukke overraskelser op i det konkrete arbejde med den. Det er en indsigt, som kendes fra den praktiske hverdag med at renovere. Materialer viser sig at være i dårligere stand end ventet. Bygningen divergerer fra tegningerne. Skimmelsvamp og miljøfarlige stoffer overrasker ved deres omfang.

Bygningers aktør-netværk har det med at være vidt forgrenede. De er ikke bare omfattende, de er også dynamiske netværk. I boligorganisationen skiftes den projektansvarlige måske ud, byggeslovgivningen ændres, nye beboere bliver stemt ind i afdelingsbestyrelsen, beboere flytter ind og ud, og er i fuld gang med at leve deres liv. Der er typisk allerede en masse aktivitet, drømme og erfaringer, når rådgiverne kommer til. Vi må

forkaste forestillingen om, at projektet begynder med en idé og afsluttes med at blive taget i drift. Der er fuld gang i drift, drifter og liv, før renoveringsprojektet går i gang. Farvel til konceptet fra idé til drift. Fra drift til idé er vejen frem – og så til drift igen. Det er den levende og aktive kontekst, som skal være udgangspunktet og ikke en idé. Det handler om at tænke frem og at tænke cirkulært på samme tid. Synspunktet er ikke et angreb på forståelsen af, at arkitekter skal foreslå idéer, koncepter eller hovedgreb. Det afgørende er, at processen skal begynde et andet sted.

Opmærksomheden på de dynamiske og driftsmæssige dimensioner deles af filosofen Bruno Latour og antropologen Albena Yaneva [2008]. De hævder, at det er en farlig misforståelse, når vi forstår arkitektur som statisk. De argumenterer for at arkitektur er dynamisk, i proces og under fortsat forandring. Efter deres mening er problemet med bygninger, at de ser ud til at være statiske. Men vi må forstå det, som noget i bevægelse, som fugle i flugt, som serier af langsomme og indimellem hurtige transformationer. Arkitektur er ikke statisk, materialer, kontekst er dynamiske og menneskers adfærd ændrer arkitekturen med tiden. Der er noget i gang,



Når vi ser på renoveringsprocesser som komplekse aktørnetværk, begynder vi at få øje på usynlige aktørers betydning - vi ser os selv i relation til de andre aktører.

Vi ser, at selve relationen er afgørende. “

Camilla Hedegaard Møller, Ph.d/ erhversdoc JJW/KADK

før rådgiverne kommer ind i processen og accelererer transformationsprocessen. Når rådgiverne er væk fortsætter ændringerne. Derfor har vi både erfaringsmæssigt og teoretisk belæg for at bevæge os fra drift til idé – og derfra til drift og idé igen.

Magtfulde aktør-netværk

Hvis vi forstår renoveringsprocesser af almene boliger som dynamiske aktør-netværk, må vi **revurdere en klassiske forståelse af magten** som hierarkisk og kun udgående fra bygherren og ned i rådgiverorganisationen. I forhold til almene boliger er det første forhold, at beboerne i princippet både er øverste myndighed (organisationsbestyrelsen) og samtidig er de slutbrugere, der modtager renoveringen. I det komplekse aktør-netværk indtager beboerne således flere pladser samtidig. Bygherren, forstået som boligorganisationen, der bygger på vegne af beboerne, er også magtfulde, men det er Landsbyggefonden også. Dertil kommer den specifikke kommune, der både skal sørge for den politisk drevne udvikling af fremtidssikrede almene boliger og boligområder samt som myndighed overholde den gældende byggeslovgivning og tillade fysiske ændringer. Har bygningen kulturarvsverdier eller er

fredningsværdi, kan kommunen medregnes igen eller et statsligt niveau i kraft af Slots- og Kulturstyrelsen. **Magten over processen og projektet er fordel og distribueret i det uensartede aktør-netværk.** Bygningen i sig selv er, som beskrevet, også magtfuld. Dokumenter som udbud, byggeprogrammer, dommerbetænkninger, notater og mødereferater etc. bliver i sig selv magtfulde. Magten fordeles, distribueres og forhandles i aktør-netværket. Latour (2005) påpeger, at den, der bygger det mest trofaste og omfattende aktør-netværk bliver magtfuld. Ingen aktør er per definition magtfuld. Magt kan ikke besiddes eller opbevares i en kasse. Magt handler om at få andre aktører til at handle. Magten er en form for konstruktionsproces. Magt handler også om, hvem der kan gøre sig til **talsmand for andre aktører**. Det er magtfuldt at tale på "alle beboeres vegne", som det ofte hævdes.

Det er magtfuldt at tale på "den nationale kulturhistories vegne," på lovens vegne, på vegne af "tidssvarende boliger" eller kolonier af skimmelsvamps vegne. Magtens mekanismer kan, forenklet sagt, forstås ved at få øje på talsmænd, omfanget af aktør-netværk og de konstruktionsprocesser, der har gjort en given aktør magtfuld.



*Vi skaber fortællinger for at kunne forstå verden -
fortællinger påvirker den måde vi forstår verden på”*

Camilla Hedegaard Møller, Ph.d/ erhversdoc JJW/KADK

Balancen mellem narrativerne

Vi ved fra teori om narrativer (Frandsen et al. 2012, at mennesker forstår sig selv og deres omverden i kraft af fortællinger. Vi giver vores oplevelser og erfaringer mening og retning, når vi forstår dem som fortællinger.

Narrativer fordeler rollerne mellem helte, skurke og hjælpere. De giver begivenheder rækkefølge og betydning. Fortællinger har også indflydelse på, hvordan vi tilegner os nye begivenheder og vores omverden. Vi tenderer til at være opmærksomme på det, der passer til de narrativer, vi har med os. På samme måde har vi sværere ved at lade de narrativer, der giver mening for os, udfordre eller korrigere.

Fortællinger har en ekstrem kraft og er måske mere magtfulde, end vi begriber. Vi kan forstå narrativer som aktører, der gør en forskel i en given kontekst. **Almene boliger er som felt præget af konkurrerende narrativer:** Fra fortællinger om ghettoer, be-tonen der skal nedbrydes, parallelsamfund

og pampervælde, til fortællinger om billige boliger til alle, det almene som vejen til blandede byer og non-profit organisering og udvikling af boliger til alle. På politisk niveau og i den offentlige mening brydes narrativer om almene boliger som årsag til samfundsproblemer, eller som løsning af samfundsproblemer. Det er kampen om selve de almene boligens eksistensberettigelse, der er på spil.

Lad mig huske læseren på, at vi har lagt værdidomme og normer til side for en stund. Det handler om at forstå mekanismer i renoveringsprocesser. Vi skal se på, hvilke narrativer, der er på spil i en given sammenhæng og hvad de gør.

På projektniveau ses på samme måder **konkurrerende fortællinger**, der handler om at definere den fælles forståelse af den bygningsmasse, der skal renoveres. På den ene side kan boligorganisationen og beboerne have behov for fortællinger om at deres bygninger har værdi, er attraktive og måske

endda er national kulturarv. Derfor ser vi så mange fortællinger i bøger, byggeprogrammer og oplæg om, hvilke værdier almene boliger har. Det er fortællinger, som tilskriver en bygning værdi. På den anden side er det byggeskader, problemer med skimmelsvamp, miljøfarlige gifte, triste fremtidsudsigter og i værste direkte farlige forhold, der åbner Landsbyggefondens pengekasse og dermed skaber forudsætninger for forandring og forbedring.

Er bygningen utidssvarende, sundhedsskadelig og direkte farlig? Eller er den national kulturarv, et ikon eller en fremtidig magnet for ressourcestærke beboere? Begge fortællinger kan være lige legitime og rigtige. Det vanskelige er, at der er behov for begge typer af fortællinger samtidig og de kommer let til at konkurrere med hinanden. Det er en vanskelig balancegang, som kræver stor opmærksomhed fra særligt boligsekskaberne og rådgiverne.

Der er både behov for fortællinger om nu-

værende og kommende kvaliteter i renoveringsprojekter, som de ofte tidskrævede programmeringsprocesser producerer. Samtidig er der behov for fortællinger om de problemer eller farer, der kræver handling og ressourcer fra alle i aktør-netværket, og som oftest håndteres i projekteringsfasen. Vi skal få øje på de narrativer, der påvirker os og andre. Vi skal skabe fortællinger som designopgaver. Vi skal forstå de materielle og ikke-materielle værdier, som vores fortællinger skaber.

Kilder:
ALBERTSEN, N. 2002, "Arkitekturværkets netværk - tre samfundsteoretiske perspektiver", i Nordisk Arkitekturforskning, årg. 12, nr. 3, s. 8-22.

LATOUR, B. 2005, En ny sociologi for et nyt samfund, Akademisk Forlag, oversat fra "Reassembling the Social", dansk udgave fra 2008, oversat af Claus Bratt Østergaard.

LATOUR, B. & YANEVA, A. 2008, "Give Me a Gun and I Will Make All Buildings Move: An ANT's View of Architecture", in Explorations in Architecture: Teaching, Design, Research, ed. R. GEISER, Birkhäuser, Basel, s. 80-89.

YANEVA, A. 2008, "How Buildings 'Surprise': The Renovation of the Alte Aula in Vienna", Science Studies, Vol. 21, No. 1, pp. 8-28.

FRANSDEN, S., HUMLE, D.M. & MATHIESEN, M. 2012, "Fortællinger: En narrativ tilgang", i Organisationsanalyse, red. Christian Frankel og Kjeld Schmidt. Samfundslitteratur. S. 125-144.